

СРПСКО СРЕДЊОВЕКОВНО ПЛЕМСТВО У БНАТУ

Банат као подручје мултиконфесионалног и мултиетничког карактера одувек је био поприште значајних догађања из историје српског народа. Обазире се на све видове српског живота у Банату, не можемо пропустити социјалну димензију Срба у Банату. Зато је разумевање живота и престављање у светлу историјских чињеница елитног слоја Срба у Банату и те како важан, јер представља полазну тачку за историју овог дела српског народа и српске елите као граничарског елемента у оквиру Угарске Краљевине. Историјска повед елитног слоја у Банату који се временски протеже на скоро два века, веома је тешко изложити га у ограниченој форми, али је првенствено неопходно доказати легитимитет српског елитног слоја у односу на племство Угарске круне.

Кључне речи: племство, Банат, Срби, средњи век, Бранковић, Јакшић, Белмужевић.

Покосовска историја српског народа у оквирима српске средњовековне деспотовине по много чему се разликује, како дешавањима, тако и националном, верском и социјалном положају српског народа у новим политичким приликама. Средњовековна српска држава, краљевина немањихких изданка, а касније и царство Душана Силног, почивала је на јасно дефинисаном друштвеном статусу. Цар Душан је за живота српску средњовековну елиту успео да укроти и задржи под своју власт, створивши на тај начин царство од којег је чак и Византија стрепела. Међутим, превласт обласних господара за време цара Уроша Нејаког и надирање турске моћи према Балкану, ставили су Србију да буде бедем Европе у одбрани од Турака. У тим околностима Србија је доживела два тешка пораза на Марици 1371. и на Косову пољу 1389. године.

Ово је раздобље када у елитном слоју српског друштва поједине породице обласних господара почињу да своју превласт дефинишу и претворе у локалну моћ феудалног карактера. Син кнеза Лазара Хребељановића, Стефан Лазаревић, успео је да од византијског цара за себе и остатке српске државе изнуди деспотско достојанство, настављајући на тај начин функцио-

¹ isidora_iasin@yahoo.com

нисање српске средњовековне државе. Историјске прилике условиле су да политичка превирања српског деспота буду час на страну онемоћале Византије, час на страну Османлија, или приближавање угарској круни.

Деспот Стефан Лазаревић је коначно ступио у службу угарског краља Жигмунда крајем 1403. или почетком 1404. године². Српском деспоту је угарски краљ не само признао деспотско достојанство него је поклатио деспоту све земље краља Стефана Драгутина, Београд, Голубац и Мачву. Деспот је именован за великог жупана Торонталске жупаније, а на простору Баната и Поморишја добио је простране поседе, међу којима и они у Бечеју и Великом Бечкерекy. Овим је деспот не само будућим племићким родовима отворио врата Угарске краљевине, него је као један од највећих великопоседника постао и једна од најутицајнијих личности да угарском двору. Признање угарског краља деспоту Стефану Лазаревићу биће и увођење у ред витеза Змајевог реда (*Drachenorden, Societas Draconistrarum*) од самог оснивања 1408. године³. Српски деспот Ђурађ ће и за време краља Алберта и краљице Јелисавете да ужива велики углед међу угарским магнатима. Тако на пример у позиву упућеном свим слојевима угарске краљевине да се спремају за борбу против Турака, име српског деспота помиње се одмах после краља и краљице, што, свакако, сведочи о његом угледу на угарском двору⁴.

Следећи пример деспота Стефана Лазаревића, и припадници племенитог рода Бранковић следили су њиховог рођака. Када је коначно дошло до помирења између Бранковића и Лазаревића, деспот Стефан је Ђурђа Бранковића препоручио Угарској као свога наследника. Године у којима је владао деспот Ђурађ (1427–1456) и нова политичка збивања учинили су да Угарска постане веома занимљиво подручје за српску властелу. У времену до освајања Баната 1552. године у Банату су се доселили најзначајнији представници српског средњовековног племства: синови војводе Јакше, Стефан и Дмитар, челник Радич Поступовић, војвода Милош Белмужевић, војвода Никола Цреповић и угарски краљевски намесник, велики жупан Тамишке жупаније и бан Лугожа и Карансебеша, Петар Петровић⁵.

Међутим, веома је занимљиво и никад истраживано питање да ли су ове племићке породице овде у Банату наишле на друге српске прваке у родовима српског народа који је овде живео пре 1403–1404. године. У историји средњовековног Банат мало се говори о овој појави. Постоје, међутим, сведочанства о постојању Срба кнезова за време владавине Жигмунда Луксембуршког у Банату. Тако, на пример, помиње се Радослав Стефан, син сеоског кнеза из Кираљмезе, поред Мехадије, који је заједно са племенитим

² Богдановић, 1982, стр. 66.

³ Фејер, 1841, стр. 317.

⁴ ДЛ 39290.

⁵ Церовић, 1997, стр. 36.

Рајком и Добром учествовао 1428. године на скупу племства Мехадидјског дистрикта. Њихов посед је краљ потврдио да је у њиховом власништву још од 1402. године⁶. Присуство ових Срба у Банату пре деспотовог уласка у службу угарског краља јасно говори да је српски елеменат у Банату био и те како присутан и заступљен.

Свакако, улазак у службу високог племства средњовековне Србије имало је много већег, трајнијег и упечатљивијег одјека, неголи „сеоско племство“ српског средњовековног живља у Банату. Вредно је и напоменути чињеницу да се етничка харта Баната значајно мења доласком српских племићких породица јер су они са собом доводили мноштво српског живља који је тражио у безбедније просторе боље услове за живот⁷.

Када је српско племство ступило у службу угарског краља, били су на снази неписани закони угарске властеле да ником не уступају поседе, нити признају у ред племства ко није римокатоличке вере и друге народности. Међутим, околности су биле такве да је краљ не само даривао српског племића него и признавао га за легитимног племића, једнаког у свим правима и дужностима са осалим угарским племићким сталежом. То сведочи да је српско племство сачувало свој легитимитет и статус племства, што су угарски краљеви потврђивали својим повељама. Тако, на пример, војвода Милош Белмужевић је, приликом добијања поседа Мојше и Познада од краља Матије Корвина, најпре добио потврду племићког достојанства („... quod nos attendis et consideratis fidelitate et servitiis *nobilis* Mylos Belmosowyth...”)⁸. Чак је угарска круна пером Владислава II и Милошеву наследницу, ћерку Милицу, признао у ред угарских племића („... turn etiam ex gracia speciali *nobili puelle* Mylycza vocate...”)⁹. Ово сведочи да је племство српској средњовековној елити било признато са поколења на поколење и да су српске племићке породице уласком у службу угарског краља постали саставни део угарске социјалне елите.

Историографија је усагласила чињеницу да је српско племство и његов успон у оквирима угарске круне било условљено помоћи које су српски народни прваци Угарској пружали под видом увек спремне војске за борбу против Турака. Да би српске челнике везали што чвршће за себе, угарски краљеви су богато даривали српске племиће. На тај начин се српско племство појављује у Банату и утврђује свој утицај међу Банаћанима¹⁰. Ово је било од велике важности јер је српско племство било дужно учествовати на

⁶ Фриђеш, 1878/1, стр. 270.

⁷ Енгел, 2011, стр. 264.

⁸ Талоци, 1907, стр. 276-277.

⁹ Талоци, 1907, стр. 297-298.

¹⁰ Енгел, 2011, стр. 265.

челу своје војске у разним ратним походима. Угарска је с времена на време одржавала расположење међу Србима да би их приволела у борби против Турака. Такво држање Угарске имало је одјека како међу рајом којој је давала извесне повластице, тако и међу племством којег је богато даривала.

Тако је 1446. године угарска влада одредила да сваки српски племић дугује државној ризници Угарске по 1 форинт за свако пето домаћинство у поседу, а ако не би постојала домаћинства на дотичном поседу, онда је такође био дужан исплатити исту суму новца у злату за дотичан посед¹¹. Краљ Матија Корвин је свим Србима у 3. и 4. члану закона из 1481. године издао привилегију да су ослобођени плаћања папске десетине¹². Исто је потврдио и краљ Владислав 1595. године у 45. члану закона, када је ова привилегија проширена и на Рутене и Власе¹³.

Једна од битних одлика српског племства било је власништво над пространим непокретном имовином. Према средњовековним схватањима, социјални статут племића био је чврсто везан, чак нераскидљив, са поседом. Зато је, у случају неверства према краљу (*infidelitatis nota*) или остајања без мушких потомака (*defectis seminis*), сваки посед био враћен краљу који је био извор и покретач примања у ред племства једне особе или једне породице¹⁴. Српском племству је уједно гарантовано несметано власништво над добивеним поседима и суверено право (*liberam potestatem*) да одлучују о административним пословима датог поседа. Бити племић у средњовековном Банату, значило је имати суверено право на добро одређеној територији угарске краљевине, било оно чак и шумарак или пустара.¹⁵

Почев од петнаестог века властелинство (*possesio*) најчешће је поистовећивано са власништвом над једним одређеним местом. Племић је најчешће уживао у сва добра која су проистицала од дотичног властелинства. Сваки дом, шумарак, пустара ораница, сенокос или ливада сматрано је као непокретна имовина дотичног племића. За српско средњовековно племство у Банату лични војнички подвизи у разним династичким борбама или борбама против Турака био је најзаступљенији метод као би српски племић проширио број својих поседа и како би се одржао међу угарским магнатима.

Међутим, како је углед српског племства јачао, јачала је и њихова финансијска моћ. Убрзо су српски племићи били у могућности да купују пространа властелинства, или издају под закуп своја. Тако је 1437. године деспот Ђурађ Бранковић за 5000 дуката уступио привремено на кориштење поседе

¹¹ Хурмузаки, 1890 I/2, стр. 278-279.

¹² Корпус, 1899, стр. 388.

¹³ Корпус, 1899, стр. 588.

¹⁴ Ради, 2000, стр. 741.

¹⁵ Енгел, 2011, стр. 345.

Берег, Хевизфел, Регец, Таљ и Токај¹⁶. Браћа Стефан и Дмитар Јакшићи су такође за 1200 дуката изнајмили своја властелинства у Тамишкој жупанији, а посед у Инарху узели у залог од Јаноша Фаркаша 1478. године¹⁷.

Потврђујући племићко достојанство, угарски краљеви су српском племству даривали поседе и често наглашавали да су дати поседеи „... остављени да би их вечно поседовали сходно закону...“¹⁸. Што се тиче начина поседовања, издвајају се два облика: у целини (*in integrum*) и делимично (*in portionem*). Случај породице Јакшић је у том погледу најупечатљивији. Краљ Матија је браћи Јакшић доделио цело надлачко властелинство, а на поседу Басараг Јакшићи су имали у власништву „неколико кућа јобаћа“¹⁹.

Што се тиче преноса имовине наследницима, и српско племство било је подложно законима тадашњег средњовековног феудалног система, који је, као наследно право, осигурао скоро искључиво потомцима по мушкој линији или родбина до четвртог колена²⁰. Повеле угарских краљева су јасно одређивале да поседи буду у власништву одређеног властелина, али и „...његових сродника и свих наследника...“, који ће верно служити угарску краљевину од свих непријатеља²¹. Видимо, дакле, да је, како поседовање, тако и пренос права поседа, било условљено верношћу према угарској круни. Међутим, било је и изузетака од уобичајеног права што се тиче наследства. Право супруге или ћерке (*quarta puellis*) да наследи мужа, односно оца, посебном повељом угарског краља осигурани су преношење наследног права и наследницама. Њима је гарантована четвртина поседа. У овим околностима појављује се први тестамент српске средњовековне историје војводе Милоша Белмужевића, који је на самртном одру пред хиландарским монахом написао тестамент, којег је касније краљ Владислав 1501. године озваничио, а малолетну Милицу, ћерку војводе Милоша, узео под своју заштиту до пунолетства²².

Међутим, у историји српског средњовековног племства у Банату догодио се и случај где су се потомци разишли како у погледу политичких и верских схватања, тако и погледу имовине. Овај случај је наша народна поезија опевала у песми *Диоба Јакшића*. Браћа Стефан и Дмитар Јакшић, ратујући по ратиштима Европе и Балкана, успели су да прикупе огроман

¹⁶ Талоци, 1907, стр. 131, Фријеш, 1877, стр. 12.

¹⁷ ДЛ – 59734; 105852.

¹⁸ Талоци, 1907, стр. 258-259.

¹⁹ Боровски, 1897, стр. 29-30.

²⁰ Болдеа, 2002, стр. 74.

²¹ Видети повеље краља Матије издате браћи Јакшић и Милошу Белмужевићу (Талоци, 1907, стр. 258-260; 276-277).

²² Талоци, 1907, стр. 298-299; Мађина, 2010, стр. 201.

број поседа. За живота, браћа су успевала да укроте плаховиту нарав својих потомака, иако постоје већ тада први знаци о њиховом разилажењу. Дмитар је остао да живи у Надлаку, док је Стефан место боравка преселио у Фенлак 1478. године²³. Син Стефана Јакшића, Марко и син Дмитра Јакшића, Петар су први поделили породичну заоставштину²⁴. Али је ова подела толико незадовољила остале припаднике Јакшића да је Марко Јакшић требао да прибегне лукавом решењу овог спора. Да би својим ћеркама и супруги Поликсени осигурао сигурну будућност, он је пред смрт *позајмио* од супруге 4000 форинта и у залог дао све поседе. На тај начин је Поликсена *наследила* огромно богатство свога мужа.

Српско племство је у Банату полагало право на поседе све до турских освајања средином шеснаестог века. Освајањем највећег дела Баната од стране Турака, изданци племићких породица повукли су се у мирније делове Угарске, или су асимилацијом изгубили своје порекло.

Што се политичких схватања тиче, српско племство је у доба деспота из племенитог рода Бранковића увек заступали исте интересе, учествовали на зборовима, у биткама, подизали манастире и парохијске цркве. Али је неминовно дошло и до разилажења у политичким мислима српских народних првака. Најбоље се ово огледа у првим данима после мохачке трагедије 1526. године. Последњи српски Цар Јован Ненад је своју политичку идеју видео у остварењу српског царства на подручју Панонске низије које је укључила и део Банат. Први који су се успротивили овом подухвату били су изданци породице Јакшић, али су уследиле и остале српске племићке породице. Царство Јована Ненада почивало је на идеји да се оно оствари ударајући у темељ феудалног система Угарске, систем у којем су српски феудалци били веома укорени. Међутим, ово је био само одјек српског феудалног слоја и одговор његове бриге о очувању елитне одлике овог друштва. Разилажење српских племићких породица, међутим, по први пут десило се приликом деобе власти у Угарској између Јована Запоље и Фердинанта Хабзбуршког, а достићи ће свој врхунац приликом опсаде Темишвара. Без разлике на коначну српске средњовековне елите у Банату на прелому епоха, био је то период када је етничка карта Баната измењена, када је српски елеменат у Банату ојачао и постао значајан фактор у политичким збивањима. Неправедно би било не поменути и ниже племићке сталеже који су наставили да живе у Банату или у околини Баната, а који ће у време аустријске администрације, а касније и Аустроугарске осигурати српском народу елитни слој.

²³ Боровски, 1897, стр. 177.

²⁴ Церовић, 1997, стр. 39.

Литература

- Богдановић, 1982: Д. Богдановић, Димитрије и др., *Историја српског народа*, књига друга. Београд.
- Болдеа, 2002: L. Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI: origine, statut, studiu genealogic*. Reșița, 2002.
- Боровски, 1897: S. Borovszky, *Csanad Varmegye Törtenete*. Budapest.
- Енгел, 2011: P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan, istoria Ungariei medievale 895-1526*. Cluj-Napoca.
- Корпус, 1899: *Magyar törvénytar 1000-1526 evi törvenicsikkek (Corpus iuris hungarici)*. Budapest.
- Мађина, 2010: A. Magina, „Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea” în *Analele Banatului*, S.N. Timișoara: Arheologie-istorie, XVIII.
- Ради, 2000: M. C. Rady, *Nobility, land and Service in Medieval Hungary*. Palgrave Macmillan (UK).
- Талоци, 1907: Thalloszy, Lajos, Aldasy, Antal, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, Magyarorszag es Serbia 1198-1526*. Budapest.
- Фејер, 1891: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/4*. Buda.
- Фриђеш, 1877: P. Frigyes, *Brankovics György racz despota birtokviszonyai magyarorszagban es a racz despota czim*. Budapest.
- Хурмузаки, 1890: E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilo volumul 1, partea 2: 1346-1450*. București.
- Церовић, 1997: Ј. Церовић, *Срби у Румунији*. Нови Сад: Матица српска.

Sasa Jasin

SERBIAN MEDIEVAL NOBILITY IN BANAT

(Summary)

Serbian medieval nobility lived in Banat and conducted its activity to the conquest of Banat by the Ottoman Empire. In this new historical circumstances demographic charter of Banat significantly changed, a Serbian elite layer began to play an important role in the life of Hungarian monarchy. It is of great importance to point out that the Serbian nobility in Banat is legitimate nobility of the Hungarian crown and that their kinship sought to yourself and Serbian people bound for the then most powerful european noble family and especially with the imperial house of Orthodox Russia.

Key words: Banat, medieval, nobility, Serbia, Brancovic, Jaksici, Belmujevic, Crepovic, Petrovici, aristocracy, Serbian elite.

